

In de 19^e eeuw verschenen in de provincie Groningen talrijke publicaties van auteurs die behoorden tot de Joodse gemeenschap. Vaak waren het godsdienstonderwijzers. Het merendeel van deze publicaties was gewijd aan een onderwerp uit de Joodse cultuur in de meest brede zin van het woord. Wijlen dr Jaap Meijer was waarschijnlijk de eerste die het belang inzag van een studie naar dergelijke publicaties. Hij stelde daartoe een lijst samen met titelbeschrijvingen. Deze lijst is onvolledig. Wij willen een poging doen om het werk van Jaap Meijer op dit gebied voort te zetten en presenteren via dit platform een lijst met titelbeschrijvingen van voornamelijk in Groningen gepubliceerde uitgaves waarbij personen uit de Joodse gemeenschap van de provincie Groningen waren betrokken onder het kopje 'Hebraica'.

Wij hopen dat deze lijst door aanvullingen van lezers zo volledig mogelijk kan worden en dienen kan voor verder wetenschappelijk onderzoek. Toevoegingen kunnen per mail aan de samensteller gestuurd worden mits een volledige beschrijving van de titel wordt gegeven, van de auteur en/of vertaler, de plaats en het jaar van uitgave, de drukker, het aantal bladzijden en de plaats waar het boek kan worden ingezien of een verwijzing naar een bron. Aanvullingen zullen zo spoedig mogelijk aan de lijst worden toegevoegd.

LIJST VAN 'HEBRAICA'

J. Salomons, *Het boek genaamd De vervulde penne Josephs, of het vierde deel der Penne Josephs, na den naam van den Autheur, die de volgende Gebeden gedaan heeft binnen zyn huis, met eenige Godvrugtige Mannen, in alle bekende troubele en benauwde tyden, waarin zich het Doorl. Vorstelyk huys van Orange bevonden heeft; om aan den Heere te bidden en te smeeken, voor het welzyn en triompheeren van Z.D.L. Hoogh. en het geheele Vorstelyke Huys van Orange enz. enz. Alles vertaald uit het oorspronkelyke Hebreeuws in het Nederduits, door den Autheur Joseph Salomons, op Joods, Joseph Hamburger, Die op 't Vorstelyke Huys van Orange met alle respect zedert 't Jaar 1768 genoemd word De Penne Josephs.* (Te Groningen, den 28 Sept. 1787).

I[srael] G[oldsmid], *Antwoord van een Joodsch Burger in Groningen op een ontfangene brief van zyn medeburger, zynde een Christen, dewelke hem Heil en Broederschap toewenscht, maar tevens verdraght houdt iets anders te zyn als hy wezenlyk is* (Groningen, 1795).

L.H. Gelogau, *Gebed voor de Joodsche Gemeente in Groningen en op het Land, by gelegendheid der 14 daagsche bedestonden.* In het Nederduitsch vertaald door I[srael] Goldsmit (Uitgegeven door J. van Groenenbergh en L.S. Hovingh. Groningen, 1793) [Bron: *Groninger Courant* d.d. 19 april 1793].

B.[aruch] de Beer, Op 24 julij 1801 in Appingedam uitgesproken rede en later gedrukt bij de inwijding van de synagoge aldaar. Verblijfplaats onbekend, mogelijk aanwezig in de U.B. van Leiden.

Leerrede over Jesaja XXVI vs. 15, 16, 17 uitgesproken op den jongsten 's Lands Dank en Bededag den 7 maart 1804 in den Joodschen Kerk te Groningen door den Wel – Eerw. zeer Gel. Samuel Berenstein, Opper Rabbi der Joodsche Gemeente Groningen, vertaald door J. Goldsmit (J.L. Zevenhuizen in de Turftorenstraat. Groningen, 1804)

Leerrede over Psalm CXII : 9 gehouden in den Joodschen Kerk te Groningen op Zondag den 25 Jan. 1807 bij gelegenheid der gedane oproeping van Zijne Majesteit den Koning van Holland ter milddadige ondersteuning voor de op den 12 Jan. 1807 zo zeer ongelukkig geworden inwoners der stad Leijden door den Wel – Eerw. zeer Gel. Heer Samuel Berenstein, Opper Rabbijn der Joodsche Gemeente Groningen. Met eene Voorrede en Inleiding. Uit het Hoogduitsch vertaald door S.J. van Coevorden (H. Eekhoff. Groningen, 1807).

H. Wester, *De geschiedenis der Israelieten of Joden, in twee redevoeringen, tot Nut van 't Algemeen* (A. Hazelhoff. Oude Pekela 1807) [Bron: J. Vinhuizen, *Stads- en dorpskroniek van Groningen*, Bolsward, 1935, p. 59]

H. Wester, *De geschiedenis der Israelieten of Joden, in twee redevoeringen* (Uitgegeven bij A. Hazelhoff. Oude Pekela 1807) [Bron: J. Vinhuizen, *Stads- en dorpskroniek van Groningen*, Bolsward, 1935, p. 69]

Algemeen verslag en reglement van het Instituut (Tiphereth Bachurim) ter Onderwijzing van de Israëlitische jeugd te Groningen, en deszelfs plegtige inwijding op den 1 augustus 1815 (M. van Heijningen Bosch. Groningen, 1815).

D. Snatich, *Aan zijne medeonderwijzers houdende verslag wegens zijne theorie van straffen en belooningen ingevoerd bij de nieuwe Stads- en Armenscholen te Groningen* (R.J. Schierbeek. Groningen, 1817).

D. Snatich, [Boek met een plan voor een schoolinrichting, 1818. Bron: NA AHC inv. nr. 12 brief nr. 458 d.d. 31 mei 1818].

Isaac Jojada Cohen, *Hulde aan de nagedachtenis van van den hoogleraar J.A. Uilkens. In het Hebreeuwsch met eene Hoogduitsche vertaling* (J. Oomkes, Groningen, 1825).

Abraham Levij Löwenstamm, *Redevoering bij gelegenheid van de instelling van openlijke Gebeden na de groote Stormvloeden op den 3 en 4 februarij 1825 gehouden in de synagoge te Emden*. Uit het Hoogduitsch. (C.L. Meijer. Groningen, 1825).

D. Snatich, *Revue explicative des principes fondamentaux et de beautés de la Langue Neerlandaise* deel 1 (12 nrs. juli 1826-juni 1827), deel 2 (5 nrs., juli 1827-1829?) (Brussel, 1826 - 1829) [werk in maandelijks afleveringen]

Hyman Hurwitz, *Hebreeuwsche vertellingen, verzameld en vertaald uit de schriften der aloude Hebreeuwsche wijzen, benevens eene verhandeling over de ongewijde letterkunde der Hebreërs. Uit het Engels, met aantekeningen* (W. van Boekeren. Groningen, 1828).

S.J. van Ronkel, *Hebreeuwsche en joodsche Oudheden; bevattende eene korte beschrijving van de Instellingen, Kerkgewoonten en Gebruiken der oude joden; ten gebruike der scholen, en van meergevorderden* (R.J. Schierbeek. Groningen, 1830).

Reglement van godsdienstige en ceremonieële orde, voor de Hoofdsynagoge te Groningen (Groningen, 1831).

Isaac Jojada Cohen, *Uitboezeming eens Hebreërs, na den tiendaagschen roemrijken Veldtocht, tegen den Vijand van Vorst en Vaderland. In het nederduitsch vrij gevolgd door S.J. van Ronkel* (David Proops Jacobszoon. Amsterdam, 1831).

S.J. van Ronkel, *Hebreeuwsch Gebed, opgesteld door den weleerwaarden heer S. Rosenbach, Opper-Rabbijn te Groningen* [Hebreeuws], en in het Nederduitsch vertaald (Groningen, 1832).

S. Rosenbach, *De Bever inhoudende de dertien geloofsartikelen der Israëlitische godsdienst* (J. Oomkens. Groningen, 1832).

Is. Jojada Cohen, *Boas und Ruth: biblisch historisches Drama in drei Aufzügen. Im hebräischen abgefasst und ins Deutsche übersetzt* (Sulzbach und Sohn. Breslau, 1834).

S.J. van Ronkel, *Woordenboek der Eigenamen; naar hunne eerste spelling en oorspronkelijke uitspraak, met eene korte beschrijving van de personen, landen en plaatsen in het Oude Testament voorkomende en voor het grootste gedeelte ook etymologisch behandeld* (M. Smit. Groningen, 1835).

M.N. de Vries, *De beoordeling mijner geloofsgenoten, of wat er verder is geschied weet Vondel niet* (Gedrukt voor rekening van H.S.M. de Vries. Groningen, 1840).

L. Ali Cohen, *De Dichter van het boek Ijob: beschouwd als Uitmuntend Dierkundige, Getrouw waarnemer en Verheven Beschrijver der natuur, en vergeleken met de denkbeelden van vele latere Dierkundigen* (Uitgegeven door P. van Zweeden en gedrukt bij P.S. Barghoorn. Groningen, 1843).

L. Ali Cohen, *Viertal verhandelingen ter verklaring van eenige hoofdstukken uit de Gewijde Boeken door het licht der Natuurkundige Wetenschappen* (P. van Zweeden. Groningen, 1843-1845).

Levy Ali Cohen, *Het tegen 't Jodendom gerigte geschrift van W.R. Frankel: "De belijdenis van den proseliet" enz., vrijmoedig en onpartijdig beoordeeld door een Israëliet* (P. van Zweeden. Groningen, 1844).

Levy Ali Cohen, *Over de booze geesten naar aanleiding van de Rabbijnen en met toepassing op den tegenwoordigen tijd* (Gebr. I. en J. Oppenheim. Groningen, 1845).

Levy Ali Cohen, *Bijdragen ter bevordering van Kennis en Beschaving onder de Israëlitin in Nederland. Onder medewerking van enige Nederlandse Geleerden* (Gebr. I. en J. Oppenheim. Groningen, 1845).

Abraham Hartogs Israels, *Dissertatio historico-medica inauguralis, exhibens collectanea gynaecologica ex Talmude Babylonico* (P. van Zweeden. Groningen, 1845).

M.M. Cohen Jr, *Moses Maimonides. De acht hoofdstukken van Maimonides, bevattende zijne zielkundige verhandelingen. Het Hebreeuwsch op nieuw nagezien en in het Nederduitsch vertaald* (S.J. Oppenheim. Groningen, 1845).

S.J. van Ronkel, *Leidraad bij het Godsdienstig Israëlitisch Onderwijs ten dienste der scholen en het huiselijk gebruik* (J. Oomkens. Groningen, 1845).

S.J. van Ronkel, *Het eerste lees- en taalonderrigt in het Hebreeuwsch: benevens eenige voorbereidings-oefeningen ter gemakkelijker vertaling der Heilige Schrift; door Michael Wolff. Naar het Hoogduitsch, door S.J. van Ronkel* (P. van Zweeden, Groningen, 1846).

M.M. Cohen Jr, *Drietal ceremoniële gebruiken der Israëlitische vrouwen toegelicht ten dienste voor de meisjes op de scholen* (P.S. van der Scheer. Winschoten, 1846). [De schrijver van de penne Josephs was zijn overgrootvader]

M.M. Cohen, *Voor de israelitische jeugd; Eerste stukje, bevattende het Hebreeuws en de klanken* (P.S. van der Scheer. Winschoten, 1846).

I[zaak] J[ojada] Cohen, *Boas und Ruth. Bijbelsch Geschiedkundig treurspel u.h hoogd.* Vertaald door N.L. Cohen (Groningen, 1846).

J.L. Voorzanger, *Leerrede over Jona 1 uitgesproken op den Groten Verzoendag in het Duitsch en in het Nederduitsch vertaald door J.L. Voorzanger Israëel. Gods. Hoofdonderwijzer en Pr. Te Veendam en Wildervank* (T. van Halteren. Wildervank, 1847).

N.L. Cohen, *Zamenspraak tusschen Jan Zwarts en een paar naburen, over den koorzang in de Israëlitische kerk te oude Pekela* (Groningen, 1848).

S.J. van Ronkel, *Leerrede ter gelegenheid van het overlijden van Z.M. Willem II en de troonsbeklimming van Z.M. Willem III, gehouden in de Hoofd-Synagoge te Groningen op zaterdag den 31sten maart 1849*; door S.J. van Ronkel, godsdienst-oefenaar en prediker bij de Israëlitische Gemeente te Groningen en hoofd-onderwijzer aan de godsdienstige Israëlitische Armenschool aldaar. (Gebroeders Oppenheim. Groningen, 1849).

M.M. Cohen Jr, *Berith ha-Shem of geloofsbelijdenis voor Israëlitien* (D.H. van der Scheer. Coevorden, 1849).

M.M. Cohen, הקריאה למודי: voor de israelitische jeugd; tweede stukje, bevattende de zuivere en gemengde lettergreep (I. Oppenheim. Groningen, 1851).

J.L. Voorzanger, *Talmudische en Midrasinische olijfbladen geplukt door J.L. Voorzanger* בפי טרף זית עלי ו"י צי רזאנגערפא ליב ר"ב יונה Ale zayit taraf be-fi Yonah b"r Layb Forzanger yz"u (Veendam, T.E. Mulder, 1852).

M.M. Cohen Jr, *Stichtelijk handboek voor Israëlitische vrouwen of eenige oogenblikken in alle omstandigheden des levens, als maagd, bruid, gade, moeder enz., aan de Godsdienst gewijd* (I.S. Oppenheim. Groningen, 1853).

Installatie van Dr. Jacob Rosenberg tot opper-rabbijn van de provincie Groningen op 24 mei 1853 (S.J. Oppenheim. Groningen, 1854).

Orde der Gebeden en Gezangen voor te dragen bij de inwijding der Nieuwe Synagoge op Vrijdag den 1° September 1854 te Winschoten. In het Hebreeuwsch bijeen verzameld en vervaardigd, en in het Nederduitsch vertaald door H.J. Snoek, hoofd-onderwijzer en prediker bij de Israëlitische Ringsynagoge te Winschoten. In muziek gebracht door den heer A.D. van der Veen, voorzanger bij de Israël. Gemeente te Hoorn (J.S. Oppenheim. Groningen, 1854).

S.J. van Ronkel, *Eenige Op- en Aanmerkingen over verschillende vertalingen van het O.T., onderling vergeleken, en derzelver meerdere of mindere afwijking van den grondtekst* (P. van Zweeden. Groningen, 1856).

N.L. Cohen, *Kruid des eeuwigen levens; verklaringen van eenige psalmen en leerredenen* (Groningen, 1858).

M.M. Cohen, *Maimonides op nieuw uit het Hebreeuwsch vertaald en met aantekeningen voorzien en vermeerderd* (Van Gorcum. Assen, 1860).

Mozes Cohen, *Verhandelde ter vergadering van Israëlitische godsdienstonderwijzers en schoolcommissiën in de provincien Groningen en Drenthe [...] 17 maart 1863* (Assen, z.d. [1864])

M.M. Cohen jr., *Israëlitische bijbeloefeningen. Gedenk den Sabbath om dien te Heiligen! Een geschenk voor mijne leerlingen en voor alle Israelitische kinderen, om den Sabbath als rustdag den Eeuwige te wijden* (I. Oppenheim. Groningen, 1865).

Mozes Cohen, *De Machabeën* (Van Gorcum. Assen, 1865).

A. Schmiedl, *Sansinnim: stichtelijke overdenkingen over de vijf boeken Mozes: naar de order der wekelijksche afdeelingen*. Uit het Hoogduits vertaald door M.M. Cohen jr. (C. van Gorcum Braaksma. Assen, 1866).

J.L. Voorzanger, *1849-1874: feestrede/ uitgesproken door J.L. Voorzanger in de Synagoge der Israël, gemeente van Oude en Nieuwe Pekela* (1874)

S.J. van Ronkel, *Het leerplan van den Wel Eerw. Zeergel. Heer Dr. J.H. Dünner getoetst aan ons Godsdienstonderwijs* (Gebr. Levisson. Amsterdam, 1876).

Dr. Nowack, *De Assyrisch-Babylonische spijkeropschriften en het Oude Testament*, vertaald door M. M. Cohen jr. (Joachimsthal. Amsterdam, 1881).

M.M. Cohen jr., *Me'ir enayim. Verlichter der ogen* (Gebr. Levisson. Amsterdam, 1885). Postuum gepubliceerd met aantekeningen door rabbijn Jeremia Hillesum.

Abraham Hartog Israëls, 'De keizersnede bij levenden, volgens den Bab. Talmud', in: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* VI, 840.

Reglement van de Vereeniging tot de oprichting en instandhouding der hulpkas voor Israëlieten te Groningen (z.p. [1897]).

J.L. Voorzanger en J.E. Polak Jz, *Het Joodsch in Nederland. Aan het Hebreeuwsch en andere talen ontleende woorden en zegswijzen* (De erven H. van Munster & zoon. Amsterdam, 1915).

I. van Hoorn, *Gedenkschrift van het vijftigjarig bestaan der afdeeling Groningen van de Maatschappij tot Nut der Israëlieten in Nederland: 1869-1919* (Groningen, 1919).

Reglement der Nederl. Israël. Gemeente Loppersum (Loppersum/Uithuizen z.j. [circa 1922]).

Programma der inwijding van een nieuw Seifer Thouro: door de vereeniging Bikkoer Kabranim bij haar honderd jarig bestaan aangeboden aan de Ned. Israël Gemeente te Groningen op zondag 13 Teiweis 5694 (31 december) des avonds te 8 uur precies in de Groote Synagoge (Groningen, 1933).

Mozes Cohen, *De verwoesting van Jeruzalem herdacht. Geestelijke toespraak op Tish' o-be-Ab*. (Assen, z.d.).

Reglement voor de Pieuse Vereeniging "Gemiluth Gasadim Kabranim" te Winschoten (Stoomdruk Oldambt. Winschoten z.d.).